
**МОДЕРНІЗАЦІЯ
УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА:
ЧИННИКИ, ПЕРЕДУМОВИ,
ПЕРСПЕКТИВИ**

УДК658.14.37.06

О. Ю. АМОСОВ,
*доктор економічних наук, професор,
Перший заступник директора Харківського регіонального інституту
державного управління Національної академії
державного управління при Президентові України*
Н. Л. ГАВКАЛОВА,
*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри регіональної економіки
Харківського національного економічного університету*

КАПІТАЛІЗАЦІЯ ЯК ЗАСІБ МОДЕРНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

У нинішній час, коли в світі поглиблюються процеси інтеграції та глобалізації, посилюється вплив чинників економіки знань на всі сфери життєдіяльності, а в Україні формується інноваційно-інвестиційна модель розвитку, особливу увагу теоретики та практики приділяють модернізації як забезпеченню такого стану системи, що сприяє оновленню, відродженню та набуттю нових рис суспільства, економіка якого має бути конкурентоспроможною. Модернізація забезпечує якісну перебудову суспільства, детермінується впливом чинників, серед яких слід зазначити рівень формування та використання людського, інтелектуального та соціального капіталів – складових синтезованого капіталу суспільства. Таким чином, дослідження питань, пов'язаних із синтезованим капіталом, у контексті модернізації відповідають сучасним викликам розвитку вітчизняної наукової думки. А з огляду на те, що капіталізація синтезованого капіталу здатна підвищити його загальну вартість, можна розглядати капіталізацію як засіб модернізації суспільства, що свідчить про важливість та актуальність теми даної роботи.

Зазначеним проблемам присвячені праці закордонних дослідників, які почали вивчати питання модернізації у ХХ ст., а останні за часом роботи належать Берлі Дж. [1], Блекленду Х. [2], Чіну К. [3], Мейшионісу Дж. [4] та іншим. У вітчизняній теорії та практиці дослідження цієї проблеми беруть початок у кінці 90-х рр. минулого століття та продовжуються до нашого часу. Сучасні доробки представлені у працях Головка В. [6], Зеленько Г. [7], Лібанової Е., Михальченка М. [8] та ін. Провідні вчені також ініціюють розгляд проблеми модернізації вітчизняної економіки, водночас у зв'язку із капіталізацією як такою, що має забезпечити зростання макроекономічних показників та сталість соціально-економічного розвитку України. Питання модернізації також може бути розглянуто в синтезі людського, інтелектуального і соціального капіталів. А з огляду на необхідність

структурної перебудови вітчизняної економіки та якісного оновлення суспільства, модернізація в Україні має будуватися на принципах демократії та соціальної відповідальності, потребує розгляду та побудови відповідної модернізаційної моделі розвитку суспільства за обов'язкового створення умов для поширення процесів капіталізації.

Отже **мета** дослідження полягає в обґрунтуванні науково-теоретичних засад капіталізації синтезованого капіталу як засобу модернізації суспільства.

Досягнення мети зумовило постановку та вирішення таких завдань:

- представити дефініцію категорії «модернізація», та визначити етапи становлення школи модернізації;
- визначити сутність синтезованого капіталу й обґрунтувати його місце в забезпеченні модернізації вітчизняної економіки;
- довести, що капіталізація синтезованого капіталу є засобом модернізації суспільства.

Оперуючи категорією «модернізація», науковці все більше відводять увагу від її змістовного навантаження. Найчастіше дослідники погоджуються з тим, що немає єдиного підходу до сприйняття модернізації. Її розглядають через призму різних сценаріїв майбутнього суспільства та пов'язують з виникненням політично стабільної, правової демократичної держави з високотехнологічною економікою та розвинутою соціальною сферою. Через це вважаємо, що модернізацію варто розглядати як таку, що має забезпечити найвагоміший вплив на позиції України в світовому середовищі майбутнього.

Класичні праці, що описують теорію модернізації, належать О. Конту, Г. Спенсеру, К. Марксу, М. Веберу, Е. Дюркгейму и Ф. Тьоннісу. У більшості класичних концепцій модернізації акцент робиться на формуванні індустріального суспільства. Найчастіше модернізацію розглядають як процес, паралельний індустріалізації, що пов'язаний із перетворенням традиційного аграрного суспільства на індустріальне. Тобто її розглядають лише під кутом зору трансформації системи господарства, технічного озброєння й організації праці.

У циклі соціальних наук модернізація визначається як процес, що забезпечує еволюційну трансформацію від традиційного до модернізованого суспільства, тобто забезпечує обґрунтування модернізації шляхом оперування до суспільних теорій еволюціонізму.

Дослідники [9, с. 146] визначають існування чотирьох етапів становлення та розвитку школи модернізації: 1) друга половина 1950-х – перша половина 1960-х рр. – період народження та стрімкого росту дослідження модернізаційних процесів; 2) кінець 1960-х – 1970-ті рр. – критичний період, протягом якого започаткована концепція розвивалася під впливом критичного сприйняття модернізації з боку фундаторів теорій відставання (залежного розвитку), мікросистемного аналізу (І. Валерстайн), неомарксизму; 3) починаючи з 1980-х рр. спостерігається посткритичний період відродження досліджень сталої модернізації: з'являються «нові модернізаційні штудії» (за Е. Соу) – тенденції конвергенції шкіл модернізації, залежності та мікросистемного аналізу; 4) кінець 1980-х – 1990-х рр. – становлення неомодернізаційного та постмодернізаційного аналізу значною мірою під впливом грандіозних трансформацій у країнах Центрально-Східної Європи та Євразії. Вважаємо, що у наш час розвиток школи модернізації суспільства відбувається в межах 5 етапу, який характеризується стрімкою зміною стадій росту на макрорівні (системній кризі передують соціально-економічна сталість у більшості економічно розвинених країн, а подолання кризи супроводжується загостренням суперечностей у суспільстві, збільшенням соціальних трансформацій, зміною конфігурації суспільних матриць), що відповідає постмодернізаційному аналізу в посткризовий період.

Науковці запропонували ряд моделей, використання яких стимулює визначення критеріїв модернізації та які будуються за принципом лінійності розвитку процесів у суспільстві. Зокрема Ш. Ейзенштадт пропонує лінійну модель модернізації та визначає характерні явища й ознаки, що її супроводжують [2]. Так соціально-демографічні аспекти модернізації описуються поняттям «соціальна мобілізація», а в економічній – супроводжуються технологічним ростом, засадами якого є наукові знання, що зумовлює стрімкий перехід від індустріального до постіндустріального суспільства. Засадами виникнення наукових знань, в свою чергу, є процеси управління формуванням, акумулюванням та використанням інтелектуального, людського та соціального капіталів, які є складовими синтезованого.

Оперування категоріями «людський капітал», «інтелектуальний капітал» та «соціальний капітал» окремо не відповідає сутності комплексного підходу, що зумовлює, на нашу думку, необхідність введення категорії «синтезований капітал», який генерується трудовими ресурсами країни та акумулює в собі зазначені вище різновиди капіталу.

Синтезований капітал належить людині, яку на макрорівні розглядають через призму трудових ресурсів країни. З одного боку, урахуваючи значний обсяг населення національної держави, можна припустити що трудовий ресурс має більш ємний потенціал, це дає змогу вважати його менш обмеженим, ніж інші, але невичерпних ресурсів у природі не існує. З другого боку, на основі того, що люди проживають, навчаються та працюють у різних умовах, по-різному сприймають та генерують інформацію, мають неоднакові здібності, майстерність, креативність, вважаємо, що процеси акумулювання синтезованого капіталу є нерівномірними, як і процеси його нагромадження: у великих містах з переважаючою кількістю вищих навчальних закладів більш інтенсивно, ніж у невеликих та сільській місцевості. Безперечно, таке нагромадження піддається певній логіці: адже відсутній цільовий розподіл випускників ВНЗ, й має місце низький рівень як матеріальної, так і нематеріальної мотивації до зайнятості висококваліфікованих спеціалістів у невеликих містах та в сільській місцевості та ін.

Капіталізація, в свою чергу, – складна та багатоаспектна категорія. Незважаючи на те, що визначення капіталізації як процесу перетворення додаткової вартості у капітал було запропоновано К. Марксом, сучасні особливості господарювання зумовлюють новітнє бачення капіталізації та збагачення змісту даної дефініції. Адже еволюція розвитку суспільства супроводжується розширенням уявлень про головні чинники виробництва. Поряд із землею, працею, капіталом постали такі його види, як людський, інтелектуальний та соціальний. Урахування факту обмеженості матеріальних ресурсів та зростання їх вартості в світі зумовлює посилення уваги до зазначених видів капіталу як поодиночі, так і у синтезованому вигляді. Річ у тому, що наше суспільство перебуває в перехідному стані до економіки знань, коли синтезований (людський, інтелектуальний та соціальний) капітал, втілений у технології та бізнес-процесах, створює засади збільшення рівня нематеріального виробництва в країні.

У Великому економічному словнику капіталізація визначається як: перетворення додаткової вартості у капітал; розрахунок цінності майна за доходом, який воно приносить; перетворення доходу в капітал, тобто використання доходу на розширення бізнесу; віднесення витрат на прирощення капітальних активів, а не на витрати звітного періоду [10]. Зосередимо увагу на перетворенні додаткової вартості на капітал та використанні доходу на розширення бізнесу, оскільки йдеться про синтезований капітал, формування та ефективне використання якого можливе за умови безперервного розвитку трудового потенціалу (навчання, підвищення кваліфікації, набуття компетентностей, самонавчання), створення підґрунтя для розширеного відтворення шляхом підвищення прожиткового

мінімуму та зростання розміру заробітних плат, удосконалення нормативно-законодавчої бази суспільства.

На макро- та мезорівнях процес капіталізації розглядається як виробниче використання національного доходу та доходу регіону в цілому. На нашу думку, вірним буде те, що капіталізація — це система господарювання, яка забезпечує розширене відтворення активів, матеріальних та інших, що сприяє росту національної економіки [11, с. 90]. Капіталізація як узагальнений показник не лише характеризує стан об'єкта господарювання, а й визначає темпи розвитку економіки країни в цілому, рівень добробуту населення та якість його життя.

Таким чином, успішна реалізація стратегії розвитку країни та її регіонів передбачає створення умов для такої капіталізації, що дає можливість максимально ефективно використовувати наявний синтезований (людський, інтелектуальний та соціальний) капітал. Зазначене втілено у змісті положень стратегії розвитку держави, зокрема у пріоритетному завданні створення галузі управління розвитком та капіталізацією людського потенціалу територій.

Сучасні вітчизняні теоретики та практики зазначають, що Україна ще зберігає потужний науковий комплекс, який включає 1378 наукових організацій різних типів підпорядкування та здатна генерувати результати світового рівня [12]. Однак майже п'ята частина такого потенціалу працює із зарубіжними замовниками, а 90% фінансових ресурсів — оплата послуг виконавця — спрямовано на розвиток технічних наук, галузевого сектору та підтримку інститутів, підпорядкованих Міністерству промислової політики. Тобто вітчизняна наука здебільшого забезпечує надання інтелектуалоемних послуг іншим країнам-замовникам. Таке становище вітчизняної науки зумовлене недостатнім фінансуванням розвитку науково-технічної сфери, невисоким рівнем інноваційної активності, недостатньою мотивацією людей до ефективного використання власного людського, інтелектуального та соціального капіталу, про що свідчать наступні дані.

Так, питомі витрати в розрахунку на одного наукового працівника в Україні майже в 3 рази менші, ніж у РФ та в 70 раз менше, ніж в США. Наукоємність ВВП, що визначається як вага витрат на дослідження та розробки у ВВП, в Україні скоротилась до 0,95%. Тоді як в США та Німеччині даний показник становить 2,7% [12]. Беручи до уваги те, що економіка України може втратити свою конкурентоспроможність, у Програмі економічних реформ 2010 — 2014 рр. поставлена задача активізації інноваційних процесів, а також збереження та повного використання наукового потенціалу України для модернізації національної економіки [12].

У цьому зв'язку згадаємо завдання нового публічного управління державою, одним із основних серед яких є створення «вартості країни», подібно тому, як бізнесмен створює вартість компанії, за дотримання принципу соціальної відповідальності. Така політика на рівні держави має забезпечувати поступове зростання її авторитету та підвищувати рівень соціально-економічних показників. Створення зазначеної вартості на державному рівні забезпечує процеси формування та ефективного використання людського, інтелектуального та соціального капіталів, тобто мова йде про формування та ефективне використання синтезованого капіталу країни.

Простежити процеси капіталізації пропонується стосовно економіки знань (тільки постійний обмін знаннями приводить до ефективного використання інтелектуального капіталу, що виступає в тісному зв'язку з якістю управління знаннями), яка поширюється на рівні управління державою, але підґрунтя для переходу до економіки знань формується спочатку на рівні підприємства, а потім на регіональному та національному рівнях. Так, на рівні підприємства знання використовують з метою створення об'єктів інтелектуальної власності.

В процесі управління знаннями вирішальну роль відіграє його внутрішньоорганізаційний трансферт, що включає три фази: ініціювання, рух та інтеграцію. При цьому ефективність передачі знань визначається впливом таких факторів, які залежать тільки від суб'єкта знання, а саме людини та її оточення. Впливовість кожного фактора залежить від фази трансферту знань [13]. Без усякого сумніву, одним із найвагоміших факторів впливу на процес передачі знання є мотиваційна підтримка та довіра його власників і носіїв, яка забезпечується ефективним менеджментом персоналу. Підкреслимо, що індивідуальні знання персоналу перетворюються на організаційні у разі соціалізації людей при виконанні спільних завдань, проєктів тощо. Тому цикл обігу організаційного знання пропонується розглядати в контексті всіх явних або неявних знань персоналу. Коло обігу організаційного знання починається від інвестування у навчання персоналу, далі йде формування, накопичення, зберігання, використання, трансфер та закінчується реінвестуванням коштів, що отримані від вдалого використання здобутих знань [13].

Отже, капіталізація знань, що приводить до збільшення додаткової вартості через створення об'єктів інтелектуальної власності, забезпечує умови для формування та ефективного використання інтелектуального капіталу на рівні підприємства.

Починаючи свій шлях з макрорівня, об'єкти інтелектуальної власності виходять на мезорівень, відіграючи провідну роль у процесі капіталізації знань. Все це супроводжується акумулюванням синтезованого капіталу на рівні регіону, використання якого дасть змогу побудувати дієву інноваційно-інвестиційну модель регіонального управління, де капіталізація займає центральне місце.

Капіталізацію знань на макрорівні забезпечують активність дослідницьких пошуків та інтенсивність генерації ідей. Та, перш за все, інтенсивність процесів, що впливають на формування і використання інтелектуального капіталу, відбивається у зростанні кількості об'єктів інтелектуальної власності. Наприклад, у постіндустріальних країнах кількість заявок на отримання охоронних документів на об'єкти інтелектуальної власності в 2005 році складала: в Німеччині – 22618,95, у Сполучених Штатах Америки – 33121,87, в Японії – 21989,49. Для порівняння, в Україні в 2005 році було подано 7034 таких заявок. Питома вага реалізованої інноваційної промислової продукції в загальному обсязі реалізації в постіндустріальних країнах становить: у Німеччині – 19,7%, у Великобританії – 19%, в Італії – 18,3% на 2005 рік. В Україні цей показник становив 4,67% [14]. Ці дані підтверджують наявність екстенсивного підходу до формування та використання інтелектуального капіталу нації.

Окремо слід зазначити, що сучасні процеси, які відбуваються в світі та впливають на зовнішнє середовище України, пов'язані з глобальними чинниками, що забезпечує її інтеграцію у глобальне середовище. Це ж стверджується у Стратегії економічного та соціального розвитку України на 2004 – 2015 рр. «Шляхом Європейської інтеграції», де викладено головні пріоритети в зовнішній державній політиці, запропоновано певні орієнтири, наведено відповідні заходи, впровадження яких прискорюватиме інтеграцію країни до світової системи господарювання. Залишається відкритим питання щодо термінів можливої адаптації вітчизняних підприємств, організацій, установ до вимог інтеграційного середовища. Для прискорення цих процесів слід розробити й використовувати адаптаційні моделі господарських механізмів [15], невід'ємним атрибутом яких є капіталізація.

У свою чергу, при визначенні в країні конфігурації соціально-демографічних чинників модернізації, капіталізація має бути одним із цих чинників. Тому доцільно розглядати капіталізацію як стратегічний напрям розвитку України періоду післякризової модернізації.

Наявність проблемних чинників та аналіз їх впливу зумовлюють необхідність авторських пропозицій, за реалізації яких управління процесами розподілу та перерозподілу синтезованого капіталу буде дієвим в умовах післякризової модернізації, а саме:

- нагромадження синтезованого (людського, інтелектуального та соціального) капіталу країни з подальшим його розподілом та перерозподілом;
- створення умов для капіталізації синтезованого капіталу (прикладом є капіталізація знань, за якої формується інтелектуальний, людський та частково соціальний капітал);
- створення підґрунтя для трансформації синтезованого капіталу у гео економічний капітал країни;
- удосконалення контролю та регулювання на ринку робочої сили з метою забезпечення ефективного розподілу та перерозподілу синтезованого капіталу в умовах постмодернізації;
- створення соціально-економічного механізму ефективного використання синтезованого капіталу в умовах постмодернізації (зазначений механізм містить державні, ринкові та організаційні важелі впливу на процеси формування синтезованого капіталу, ефективність використання якого визначається капіталізацією).

З наведеного раніше виходить, що для забезпечення соціально-економічного розвитку країни в умовах модернізації вважаємо необхідним, перш за все, приділяти увагу розподілу та перерозподілу в національному аспекті синтезованого капіталу з метою досягнення рівномірності його нагромадження і, як наслідок, активізації розвитку сільських та інших «непривабливих» територій (адміністративно-територіальна реформа в Україні передбачає укрупнення територіальних громад та вирішення проблеми «непривабливих» територій шляхом реорганізації відповідних одиниць), сприяння інноваційному розвитку регіонів та країни в цілому, створення умов для інтелектуалізації праці на всіх, а не лише наукоємних або «брендових» підприємствах України. Ефективність використання синтезованого капіталу, як було зазначено вище, визначається капіталізацією, методики розрахунку якої подано на рівні організації. На мезо- та макроекономічному рівні може бути використаний індексний метод, що дасть можливість визначити тенденції щодо використання синтезованого капіталу.

Висновки. Таким чином, забезпечення сталого розвитку країни, регіону, підприємства в межах модернізації можливе за умови капіталізації, внаслідок чого відбуваються процеси, пов'язані з трансфертом синтезованого капіталу, підвищуючи відносну додану вартість. Вважаємо, що капіталізація синтезованого капіталу має розглядатися засіб модернізації суспільства та має призвести до:

- нагромадження синтезованого (людського, інтелектуального та соціально-го) капіталу країни з подальшим його розподілом на національному рівні (йдеться про створення національних та регіональних інтегрованих структур, ТНК та кластерів, до складу яких можуть входити ВНЗ);
- створення умов для трансформації синтезованого капіталу у гео економічний капітал країни, що має забезпечувати водночас ефективність створення інноваційної моделі розвитку підприємств та соціально-економічний розвиток країни.

Урахування авторських викладок, поряд із актуалізацією капіталізації синтезованого капіталу, дасть можливість уточнити стратегічні напрями розвитку країни в напрямі забезпечення сталості її соціально-економічної конфігурації шляхом модернізації.

Джерела

1. *Berlie, Jean A., ed.* Islam in China, Hui and Uyghurs: between modernization and sinicization (Bangkok, White Lotus Press, 2004) ISBN 9744800623.
2. *Blokland, Hans, and Nancy Smyth Van Weesep, eds.* Modernization and Its Political Consequences: Weber, Mannheim, and Schumpeter (2006).
3. *Chin, Carol C.* Modernity and National Identity in the United States and East Asia, 1895-1919 (Kent State University Press; 2011) 160 p.
4. *Macionis, John J.; Ken Plummer* (2008). Sociology (4th ed.). Pearson Education. ISBN 0132051583.
5. Модернізація України – наш стратегічний вибір [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rda.sarny.rv.ua/node/1414>
6. *Головко В.* «Модернізація» як метанарратив української історії // Проблеми Історії України: факти, судження, пошуки. – 2003. – № 9. – С. 410–427.
7. *Зеленько Г. І.* Україна і Польща: моделі політичної модернізації. Автореф. дис. ... канд. політ. наук. – К., 2001. – 16 с.
8. *Михальченко М. І., Горелов М. Є., Дергачов О. П. та ін.* Політичні зміни в Україні в контексті трансформаційної і модернізаційної парадигм: порівняльний аналіз // Сучасна українська політика: Аналітичні доповіді Ін-ту політич. і етнонац. дослід. ім. І.Ф.Кураса НАН України. – К., 2008. – С. 7–88.
9. *Побережников И.В.* Модернизация: теоретико-методологические подходы // Экономическая история. Обзорение / Под ред. Л.И.Бородкина. Вып. 8. – М., 2002. – С. 146–168 (Постраничные примечания). С. 146.
10. Большой экономический словарь / Под ред. А. Н. Азрайяна – 3-е издание стереотипное. – Институт новой экономики, 1998. – 864 с.
11. Капитализация экономики: проблемы и перспективы. Материалы семинара (ч. 2) – Режим доступа http://www.ief.org.ua/IEF_rus/ET/Kapitalizaciya306.pdf
12. *Макушкин А.* Основные сценарии развития глобальной экономики до 2030 г. – Режим доступа <http://www.lawinrussia.ru/dokladi/2010-06-29/osnovnie-stsenarii-razvitiya-globalnoy-ekonomiki-do-2030-g.html>
13. *Амосов О. Ю.* Науковий досвід О. Г. Лібермана та капіталізація знань: сучасні реалії / О. Ю. Амосов, Н. Л. Гавкалова, Н. С. Маркова // Ліберманівські читання – 2009. Економічна спадщина та сучасні проблеми. Монографія / Під заг. ред. Пономаренка В. С., Кизима М. О., Зими О. Г. – Харків : ФОП Лібуркіна Л. М.; ВД «ІНЖЕК», 2009. – 296 с.
14. *Гавкалова Н. Л.* Формування соціально-економічного механізму ефективності менеджменту персоналу: дис. доктора екон. наук : 08.00.04 / Н. Л. Гавкалова. – Харків, 2009. – 572 с.
15. <http://www.rada.gov.ua>

Анотація. Подано дефініцію категорії «модернізація», представлено розвиток школи модернізації. Визначено сутність синтезованого капіталу та обґрунтовано його місце в забезпеченні модернізації вітчизняної економіки. Доведено, що капіталізація синтезованого капіталу є засобом модернізації суспільства: якщо цього не відбудеться, то можлива анігіляція процесів його розвитку.

Аннотация. Представлены дефиниция категории «модернизация», развитие школы модернизации. Определена сущность синтезированного капитала и обосновано его место в обеспечении модернизации отечественной экономики. Доказано, что капитализация синтезированного капитала является средством модернизации общества: если это не произойдет, возможна анигиляция процессов его развития.

Summary. Submitted by definition of the category of “modernization”, represented by the development of school modernization. It was found that in the social sphere the social and demographic aspects of modernization are described by the concept of “social mobilization”, and in economic sphere they are accompanied by technological growth, the principles of which are scientific knowledge, the generation of which is done due to the processes of formation, accumulation and use of intellectual, human and social capital that are synthesized components. It was proved that at the macro and mezo levels the capitalization process is seen as production use of the national income and the region revenue as a whole. It is proved that capitalization is a system entity that provides advanced rendering assets, material and other ones that promotes the growth of national economy, and as a general indicator of capitalization not only describes the state of management object, but also determines the rate of the economy growth as a whole, the level of welfare and living standards. It was emphasized that the sustainable development of a country, a region, a company within modernization is possible due to capitalization, causing the processes associated with transferring the synthesized capital, increasing the relative value added. We suppose that capitalization should be seen as a strategic direction of country modernization.

Ключові слова: синтезований капітал, модернізація, капіталізація, управління знаннями.

Ключевые слова: синтезированный капитал, модернизация, капитализация, управление знаниями.

Key words: synthetic capital, modernization, capitalization, knowledge management.

Стаття надійшла до редакції журналу 30.11.2011 р.